

НАУКОВИЙ ВИСНОВОК

I. ОПИСОВА ЧАСТИНА

Для надання наукового висновку надійшло звернення голови Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Гуляка Б.І., у якому ставляться наступні питання:

1. Чи мають зворотню дію в часі статті 11, 18 Закону України «Про захист прав споживачів» в редакції Закону України від 01 грудня 2005 року № 3161-IV?

2. Чи можуть застосовуватися статті 11, 18 Закону України «Про захист прав споживачів» в редакції Закону України від 01 грудня 2005 року № 3161-IV для визнання недійсним кредитного договору, який був укладений до набрання ними чинності?

II. АНАЛІТИЧНА ЧАСТИНА

1. Зі змісту запиту про надання наукового висновку випливає, що поставлене у ньому питання стосується певних аспектів темпорального правила застосування цивільно-правових норм, тобто питань дії таких норм у часі. Сутнісний аналіз правил правозастосування дозволяє констатувати, що вони охоплюють різний «вимір» дії норм права. Причому певною мірою деякі з них підлягають групуванню¹. Темпоральне (часове) правило правозастосування охоплює загальний «алгоритм» дії норм в часі, ускладнений їх зворотною і переживаючою дією.

2. Традиційно в правовій доктрині питання про часову дію правових норм розглядався в аспекті дії в часі нормативно-правових актів, що знайшло відображення у змісті ст. 5 ЦК України, яка регламентує дію актів цивільного законодавства у часі.

В абзаці 1 пункту 2 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 09.02.1999 року по справі № 1-7/99 зазначено, що в регулюванні суспільних відносин застосовуються різні способи дії в часі нормативно-правових актів. Перехід від однієї форми регулювання суспільних відносин до іншої може здійснюватися, зокрема, негайно (безпосередня дія), шляхом перехідного періоду (ультраактивна форма) і шляхом зворотної дії (ретроактивна форма).

Основним правилом дії правових норм у часі є принцип негайної дії. Це положення є справедливим як із загальнотеоретичних позицій, так і для цивільно-правових норм (що підтверджується ч. 1, 3 ст. 5, п. 4 Прикінцевих

¹ Умисно не використовується така логічна операція як «сподія», оскільки він передбачає наявність класифікаційного критерію, який дозволяє охопити всі можливі прояви правила застосування цивільно-правових норм. У цьому ж випадку можливість відшукати такого роду підставу, що дозволяла б класифікувати всі правила, відсутня.

та перехідних положень ЦК України). Акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності. Якщо цивільні відносини виникли раніше і регулювалися актом цивільного законодавства, який втратив силу, новий акт цивільного законодавства застосовується до прав та обов'язків, які виникли з моменту набрання ним чинності. ЦК України застосовується до цивільних відносин, які виникли після набрання ним чинності. Щодо цивільних відносин, які виникли до набрання чинності ЦК України, положення цього Кодексу застосовуються до тих прав і обов'язків, що виникли або продовжують існувати після набрання ним чинності. При цьому взаємне відношення положень ст. 5 і п. 4 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України слід охарактеризувати як співвідношення, відповідно, загальної та спеціальної норм, в силу чого їх застосування підкоряється правилу диференціації.

3. Під зворотною (ретроактивною) дією цивільно-правових норм необхідно розуміти поширення дії актів цивільного законодавства на відносини, що виникли до набрання ними чинності.¹

Слід підкреслити, що цивільно-правові норми із зворотною дією можуть бути прийняті тільки у виняткових випадках, оскільки ч. 2 ст. 5 ЦК України передбачає загально-правовий принцип – *lex ad praeteriam non valet* (закон зворотної сили не має). Цей принцип виступає в ролі гарантії стабільності у регулюванні суспільних відносин і проявляється в тому, що існуюче становище не може бути погіршеним унаслідок прийняття певних актів законодавства. Проте йому не притаманний абсолютний характер, і законом можуть бути передбачені випадки зворотної дії. Системний аналіз як норм ЦК України, так і інших законодавчих актів дозволяє виокремити два випадки зворотної дії норм цивільного законодавства:

а) *По-перше*, це стосується ситуацій, за яких акт цивільного законодавства *пол'якиус* або *скасовує цивільну відповідальність особи* (ч. 2 ст. 5 ЦК України). У цьому випадку не вимагається спеціального зазначення, що цивільно-правова норма має зворотню дію в часі.

б) *По-друге*, законодавець на свій розсуд може встановлювати спеціальні випадки зворотної дії актів цивільного законодавства. Зазвичай вони стосуються поширення дії норм нового закону на відносини, що не були врегульовані до його прийняття або регулювалися не повною мірою.²

4. З тексту Закону України «Про захист прав споживачів» в редакції Закону України від 01 грудня 2005 року № 3161-IV, а так само і з тексту власне Закону України від 01 грудня 2005 року № 3161-IV не випливає, що має місце другий з наведених випадків зворотної дії норм цивільного законодавства, адже жодне з положень вказаних законодавчих актів не дає

¹ Див.: Крат В.І. Коментар статті 5 Дія актів цивільного законодавства в часі [Текст] / В.І. Крат // Цивільний кодекс України : Науково-практичний коментар (зокрема, тлумачення, рекомендації з використанням позитив вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) / За заг. ред. проф. І. В. Справибо-Фатєєвої. – Х. : Стара, 2010. – Том 1: Загальні положення. – С. 66.

² Докладніше щодо цих та інших аспектів темпорального правила правозастосування та його співвідношення з іншими відповідними правилами див.: Харьковская цивилистическая школа: в духе традиции: монография/под ред. И.В. Старибо-Фатеевой. – Х.: Право, 2011. – С. 190-218.

підстав для висновку, що законодавцем встановлено зворотню дію усіх чи окремих їх норм.

Також навряд чи може йтися у розглядуваному випадку й про перший з вказаних різновидів зворотної дії норм цивільного законодавства, адже кредитний договір є договором двостороннім, через що звільнення однієї сторони від певного передбаченого договором обов'язку одночасно призводить до ущемлення прав її контрагента. Конкретно у розглядуваному випадку поширення положень статей 11, 18 Закону України «Про захист прав споживачів» в редакції Закону України від 01 грудня 2005 року № 3161-IV на договори споживчого кредитування, укладені до набрання чинності Законом України від 01 грудня 2005 року № 3161-IV, призведе одночасно до ситуації покладення відповідальності за порушення відповідних норм цивільного законодавства на кредитодавця. Зазначене аж ніяк не узгоджується із загальним принципом виключності ретроактивної дії цивільно-правових норм і прямо суперечить принципам ст. 58 Конституції України.

5. У цивілістичній доктрині загально визнаним є те, що питання про дійсність правочину (договору) визначається виключно на підставі закону, чинного на дату його вчинення (укладення). Аналогічною є й усталена позиція судової практики.¹

Зазначене доволі однозначно свідчить про те, що норми цивільного законодавства, які не були чинними на дату вчинення правочину, за жодних умов не можуть бути підставою для визнання недійсним такого правочину, що цим нормам суперечить.

Враховуючи викладене, слід дійти таких висновків:

1. Статті 11, 18 Закону України «Про захист прав споживачів» в редакції Закону України від 01 грудня 2005 року № 3161-IV не мають зворотної дії у часі.

2. Статті 11, 18 Закону України «Про захист прав споживачів» в редакції Закону України від 01 грудня 2005 року № 3161-IV не можуть застосовуватися для визнання недійсним кредитного договору, який був укладений до набрання ними чинності.

Член Науково-консультативної
ради при Верховному Суді,
проректор ПВНЗ «Харківський інститут
кадрів управління», кандидат юридичних наук,
адвокат

Ю.В. Маца

¹ Див. з цього приводу: Недійсність правочинів: коментар судової практики/За заг. ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2018. – С. 91, 92.